

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРЕТИЧНОГО ПОВОРОТУ

Ольга КОПІЄВСЬКА – доктор культурології, професор, професор кафедри сценічного мистецтва і культури, Київський національний університет технологій і дизайну, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-4537-4888>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1079>
okopievska@gmail.com

Розглядається евристичний потенціал аретичного повороту в оптиці існуючих теорій, концептуальних підходів у різних гуманітарних модусах актуалізації проблематики поворотів. *Виокремлюється* концептуальні підходи до природи і специфіки аретичного повороту в соціокультурній детермінації феноменів етики чеснот та моральності в оптиці розвитку доброчесності, мистецтва, любові та поваги. *Акцентовується* увага на пріоритетності подальших наукових перспектив переосмислення евристичного потенціалу аретичного повороту в умовах зміненої реальності, здійснення критичної рефлексії на предмет з'ясування причин цих змін та пошуку нової оптики і методологічного інструментарію дослідження.

Ключові слова: аретичний поворот, евристичний потенціал, етика чеснот, моральний екземпляризм.

Актуальність дослідження. Проблема деградації моральних чеснот, етичних норм і приписів особливо гостро відчувається в періоди соціальних криз, катастроф і епідемій, збройних конфліктів, воєн і революцій, тобто в переломні моменти історії. Наша держава саме і перебуває «в епіцентрі одного з найбільших і найнебезпечніших соціокультурних розломів сучасного світу» [11]. Російсько-українська війна в якій агресор послуговується усіма видами гібридної війни серед яких когнітивна (ментальна) як війна за розум, емоції, свідомість українців. У цій війні ворог використовує дезінформацію, маніпулює історичною пам'яттю, нав'язує чужинські і ненависницькі наративи, у руслі політики апропріації української історії планомірно знецінює нашу культурну спадщину.

Вплинувши як на суспільне життя, так і на окремого українця, війна підводить кожного з нас до життя на межі, буття на краю життя і смерті. «Вона усе ставить під питання, – наголошує філософ А. Ахутін, – випробовує на міць, гідність, аксіоматичну не відмінність. Боротьба найпростішого, життєвого добра проти безмежного зла відбувається не в абстракціях ума, що не вміє дати раду своєму обуренню, а на ділі, на очах усього світу». Ворог кожної миті і в різних куточках нашої багатостраждальної, але нескореної Вітчизни, демонструє «... саме зло, оголене у своїм непристойнім безстидстві. Мова тут про етику, а можливо, й глибше – антропологічну катастрофу [1; 8–9]. Протистояння такому злу вимагає від наших співвітчизників не лише мужності і відваги на всіх фронтах, а й збереження в собі людяності, доброти, милосердя, співчуття та емпатії і не дозволити скам'яніти серцю як осередку духовності та глибинної мудрості, що згідно з філософією серця Григорія Сковороди, вирізняла українців. Це і обумовлює необхідність осмислення особливостей аретичного повороту (aretaic turn) у вітчизняному науковому дискурсі.

Останні дослідження та публікації. У 2022 р., найтрагічнішому в українській історії доби незалежності у Лондоні опубліковано роботу «*Metaphysical Animals. How Four Women Brought Philosophy Back to Life*», важливу для розуміння того, як на тлі жахливих подій Другої світової війни студентки Оксфорду (Е. Енскомб, Ф. Фут, А. Мердок, М. Міджл) повернулися до постановки метафізичних питань (Хто я? Що таке свобода, добро, краса?) І у пошуку відповіді на ці питання в умовах хаосу і відчаю нової воєнної реальності, закладають підґрунтя нової наукової традиції, що згодом була означена як аретичний поворот. Молоді жінки зрозуміли, що ні логічний позитивізм, ні впливова в континентальній Європі філософія екзистенціалізму виявляються неспроможними осмислити реальність безмежної руйнівної сили, в якій зло і жорстокість стали невід'ємною частиною світу, а відтак і докорінно змінити просвітницький моральний дискурс. Спираючись на ідеї Аристотеля, Фоми Аквінського, почасти пізнього Вітгенштейна і демонструючи високий та креативний інтелектуальний потенціал, розвинену емоційно-вольову сферу, вони обґрунтовували необхідність дослідження фундаментальної цінностей, створили альтернативне, домінуючому на той час, уявлення про людину та її місце у світі і розробили спосіб етичного мислення, який існує і у наш час. Ця робота актуальна для всіх українських науковців як в аспекті протистояння злу на інтелектуальному рівні, так і розуміння трансформації морального дискурсу більшості російських науковців в антипод моралі – дискурсу зла, оспівування війни і звеличення «нового генія всіх народів» [18].

Американський філософ шотландського походження вже у 80-ті роки ХХ ст. у роботі «Після чесноти», продовжуючи генеалогію етики чеснот, аналізує стан моральності в сучасному світі, з'ясовує

причини того, чому моральне життя, моральні поняття та цінності втратили в очах людей те значення, яке вони мали у попередні історичні епохи. Вчений представляє оригінальну концепцію історичного розвитку доброчесності, розглядає теоретичні підходи щодо осмислення її сутності і основні положення сучасних етичних концепцій [6].

Х. Яннарас, видатний грецький богослов і філософ виступає за перехід від етики закону й авторитету до етики чеснот і цінностей. При цьому мова йде про чесноти і цінності колективні, спільнотні й уточнює, що спільнота народжується спілкуванням, яке, в свою чергу, можливе між унікальними та вільними особистостями на принципах етики чеснот [14].

У вітчизняній гуманітаристиці аретичний поворот перебуває на периферії досліджень, а роботи в яких осмислюється його природа і специфіка практично відсутні. Однак розвідки, де розглядається етика чеснот є предметом осмислення науковців. Так В. Лаврівський досліджує зміст та основні ідеї наукових розвідок сучасних світових фахівців з етичних проблем, моральної філософії (Д. Парфіт, П. Сінгер, З. Бауман, Л. Донскіс, М. Нусбаум, М. Сандел, А. Макінтайр, Ч. Тейлор). З'ясовує сутність та соціокультурної детермінації феноменів етики, моралі, приділяє велику увагу спрямованості досліджень на формування соціально-конструктивних світоглядних настанов [4].

А. Скляр розглядає феномен причетності та розкриває залежність цього феномену від стану евдемонії у філософії стоїцизму, що дуже важливо з огляду на своєрідний ренесанс стоїцизму і розвиток етики чеснот у формі *modern stoicism*, або неостоїцизму [10].

Я. Шрамко на тлі огляду основних концепцій і підходів у галузі нормативної етики, підкреслює той факт, що фактичне відродження етики чеснот пов'язують з Елізабет Енскомб, аналізує інші варіанти (версії) етичних теорій, що ґрунтуються на понятті чесноти, торкаючись і морального екземпляризму Лінди Загребські [13]. Проблеми етики чеснот в аспекті екзистенційно-онтологічні основи людського життя розглядає вітчизняна вчена Ю. Бродецька [3; 40–41]. Ю. Мануйло аналізує концепцію етики чеснот А. Макінтайра в аспекті її актуальності, пов'язаною з його критикою сучасного морального дискурсу, природи моральних суджень тощо [7]. М. Петренко здійснює аналіз дискусій щодо з'ясування сучасних морально-етичних викликів [9].

Таким чином феномен аретичного повороту, його евристичний потенціал в аспекті формування нових наукових напрямів недостатньо осмислюється у вітчизняній гуманітаристиці.

Мета дослідження – виявити особливості аретичного повороту і його евристичний потенціал в аспекті формування нових наукових напрямів.

Виклад основного матеріалу. В другій пол. XX ст. в англо-американському і європейському соціо-гуманітарному дискурсі у різних модусах актуалізується проблематика поворотів (*turns*). Поняття повороту з допомогою якого філософи, соціологи, психологи, мистецтвознавці, економісти та ін., аналізували соціокультурні трансформації, виявилось надзвичайно затребуваним і продуктивним. Поворот розуміється як повернення до витоків, або вже відомого і усталеного задля необхідності його переосмислення в умовах зміненої реальності, здійснення критичної рефлексії на предмет з'ясування причин цих змін та пошуку нової оптики і методологічного інструментарію дослідження. Один із перших таких поворотів, спрямований на осягнення першопричини усього сущого, основ буття, відбувся на європейських теренах ще у Давній Греції у дискурсі переходу від міфу до логосу, від міфологічної свідомості до раціоналізму.

Що ж до поворотів XX ст., то їх причина пов'язана, з одного боку, з кризою культури кінця XIX-поч. XX ст., яку ґрунтовно осмислювали, насамперед, представники «філософії життя» (Ф. Ніцше, В. Дільтей, Г. Зіммель, А. Бергсон та ін.). А з іншого, з епістемологічною кризою тогочасної науки, що обумовлювало необхідність розробки нової мови наукового пізнання відмінної від класичної. Це і стало підґрунтям лінгвістичного повороту «*linguistic turn*», який на поч. XX ст. був ініційований дослідженнями Л. Вітгенштейна і Ф. де Сосюрра. «Реальність немислима поза мовою», як базова установка повороту, ставить пізнання в тотальну залежність від мови і тому, як стверджує американський філософ Р. Рорті, охоплює всю філософію XX ст.: Хайдеггера і Гадамера, Хабермаса і Дерріда, Карнапа і Айера, Остіна і Вітгенштейна [21].

Лінгвістичний поворот дозволяє розкрити нове розуміння мови, як конституюючої умови свідомості, досвіду і пізнання, «по-новому осмислити відношення між мовою і реальністю», визначає перехід від мислення про мову до мислення через мову і «у новому ракурсі осмислити проблеми відношення суб'єкта і об'єкта, видимості і реальності» [21]. Лінгвістичний поворот стає і методологічним прецедентом і алгоритмом для дослідження чисельних поворотів серед яких: онтологічний, просторовий, медіальний, візуальний (іконічний, пікторальний), антропологічний, перформативний, прагматичний та ін. Варто зауважити, що чисельність поворотів продовжує множитися [17].

Відмова від традиційних методологічних підходів і пояснювальних моделей, що відбувається,

як правило, у дискурсі поворотів, забезпечили плідне підґрунтя як для появи нової оптики розгляду усталеної тематики, так і постановки нових проблем та ракурсів їх дослідження, відкрили можливість нестандартного бачення реальності. Сутнісною ознакою повороту є його «перехід», а фактично «парадигмальна трансплантація», з однієї предметної області в іншу.

Аретичний (від гр. *αρετή* – доброчесність, чеснота, добротність та ін.)¹ добродетельний поворот («*aretic turn*»), вписується у низку цих поворотів, але викликає зацікавленість переважно у спеціалістів з етики та епістемології, залишаючись, порівняно з іншими поворотами, на периферії вітчизняного наукового дискурсу. Цей поворот безпосередньо пов'язаний з лінгвістичним, оскільки її засновниця британська філософ-аналітик, учениця Л. Вітгінштейна Е. Енскомб (Elizabeth Anscombe). Він засвідчив повернення до розуміння моралі, яка була визначальною в Європі, починаючи з Давньої Греції, де філософи Платон, Аристотель і стоїки сформували відмінні одна від одної теорії аретичної моралі. Фома Аквінський на основі праць Аристотеля і Августина Блаженного розробив християнський варіант етики чеснот. У Новий час ці ідеї знайшли відображення у працях Д. Юма, А.Сміта, а у XIX ст. – у творчості Ф. Ніцше.

Коло проблем та питань, які значною мірою визначили подальший розвиток моральної філософії та етики чеснот, окреслюються в її роботі «Намір» (1957). При цьому вважається, що імпульсом для становлення сучасної етики чеснот (*virtue ethics*) була публікація Е. Енскомб статті «Сучасна моральна філософія» (1958 р.), яка, виявившись точкою відліку аретичного повороту, означила експліцитну концептуалізацію етики чеснот [15; 52].

Е. Енскомб обґрунтовує необхідність переосмислити моральну дихотомію «належного і суцього», відмовившись від поняття належного і пов'язаних із ним понять морального обов'язку, правильного і неправильного, оскільки всі вони стосуються ідеалів, того, як повинно бути. Крім того, ці поняття виникли і набули значення у певному культурно-історичному контексті, а «суще» як реальність, фактична дійсність виявилася відмінною від ідеалу теорії моралі в основі якої категоричний імператив І. Канта. І тому Е. Енскомб пропонує науковцям змінити ракурс дослідження, зосередившись на характері людини, її чеснотах. І в контексті переосмислення моралі, звернутися до античної та середньовічної спадщини, що є однією з ознак повороту як дискурсивної практики. Передусім це стосується засновника етики Аристотеля, в якій філософ окреслює особливу сферу життєдіяльності людини – сферу її реальних пристрастей і вчинків, спираючись при цьому не на поняття обов'язку або зобов'язання, а на поняття доброчесності/чесноти (*αρετή*). Однак, перед тим як побудувати етику доброчесності (*virtue ethics*) Е. Енскомб стверджує, що необхідно зрозуміти сутність і природу людської дії, виявити її причини, зв'язок із мотивами, переконаннями і намірами людини [15].

Роботи Ф.Фут також значно вплинули на розвиток етичної теорії, а її мисленнєвий експеримент увійшов в історію етики як «Проблема вагонетки» – моральної дилеми, яка передбачає вибір між бездіяльністю, що призводить до смерті п'яťох людей, і свідомим втручанням задля їх врятування ціною загибелі одного.

У сучасній етиці чеснот виокремлюють різні напрями і школи, але зупинимось лише на неоплатонізмі й агентно-орієнтованій (зразковій або екземплярній) етиці чеснот.

Засновницею неоплатонічного дискурсу етики чеснот вважається всесвітньо відома письменниця, професорка філософії Оксфордського університету Айріс Мердок.² В основі значної частини її філософських і художніх творів – платонівська теорія ідеального «незримого» надчуттєвого світу істинної реальності, що існує за межами емпіричної, «зримой» реальності, яка є лише відображенням першої. Звернення до філософії Платона обмовило написання серії есе в яких вона розробила ряд концептуальних положень теорії моралі, послуговуючись поняттями добра (блага), любові, істини, краси, мистецтва. В діалогах «Мистецтво та Ерос» і «Над богами» А. Мердок використовує платонівський образ добра як світла сонця, за допомогою якого ми бачимо всі інші речі. «Вона описує добро як сонце, – пише дослідниця її творчості М. Антоначчо, – як світло, що робить можливим знання, і як джерело самого світла» [16; 52]. Опис добра як сонця дозволяє розглянути два його аспекти: трансцендентальний, що підкреслює зв'язок добра з людиною у «зримій реальності», а також трансцендентний – добро як вища досконалість, що вирізняє істину доброчесних. «Добро є одночасно найближчою річчю...І найдалішою річчю... що сяє зовні, а також виходить з глибини душі» [19; 107–108, 110]. Добро у його трансцендентності як вища доброчесність, відповідність ідеї блага є здатністю позбавитися від мороку егоїстичної свідомості й досягнути істинний світ [20; 93].

У любові, як одній з головних категорій етики чеснот, А.Мердок убачає фундаментальну форму моральної свідомості, яка пронизує всі наші стосунків з іншими. Так уже у своєму ранньому есе

«Піднесене і Добре (Благе)» А. Мердок пише: «Ми потребуємо моральної філософії, де концепція любові, яка так рідко згадується нині філософами, знову стане центральною» [23; 44].

У цій же роботі вона висловлює ідею про єдність мистецтва та моралі і повертатися до якої в аспекті її розвитку буде і у пізніших філософських есе. «Мистецтво і мораль... єдині. Суть у них одна. Суть обох – любов. Любов – це сприйняття окремих індивідуумів. Любов – це надзвичайно важке усвідомлення реальності чогось/когось іншого, крім самого себе. Любов, а отже, мистецтво і мораль є відкриттям реальності. Те, що нас вражає і спонукає до усвідомлення нашого покликання – це не безформність природи, як уявляв Кант, а її невимовна особливість....» [23; 44.]. Що ж до етики і естетики, предметом яких є мистецтво і мораль, то вони, як стверджує А.Мердок, «зустрічаються в просторі свідомості мислячої людини» [23; 52–53].

Ворогами мистецтва і моралі, а отже, і любові, А. Мердок вважає егоїзм і самозакоханість, подолати які можливо завдяки захопленню мистецтвом, осягненню його глибини, особливо – трагічним, і як приклад наводить трагедію В. Шекспіра «Король Лір».

А. Мердок звертала особливу увагу на двоїстість, амбівалентність Еросу, який у Платона уособлює Афродіта Уранія «небесна і духовна», і Афродіта Пандемос, «земна і тілесна». Амбівалентна дихотомія вирізняє і Красу, її вищу і нижчу форми. Ерос у своїй земній іпостасі може бути «чорним»: небезпечним, згубним і фатальним, а відтак, стати руйнівною силою людського морального буття. Але в той же час і «..... любов, що у своїй вищій формі практично ідентична Благу, також здатна до безконечної деградації, ставши джерелом наших найбільших помилок». Це відбувається тому, що любов, як і мистецтво, впливає на нас у такий спосіб, що ми не здатні це контролювати, оскільки вона діє на дуже глибинному рівні, що не підвладний осягненню раціонального мислення й іноді викликає ці руйнівні сили [22]. Однак, як вважає А. Мердок, все залежить від людини, її здатності подолати спокуси «чорного Ероса» і шляхом морального самовдосконалення здійснити «трансцендентальний прорив» до «любові як Вищого Блага», досягнувши «творчого осяяння» як єднання мистецтва і моралі, Краси і Добра (Блага). Ідеєю такого єднання пронизані філософські твори А. Мердок.

А. Мердок постійно підкреслює такий важливий прояв любові як повага до Іншого, усвідомлення того, що перед твоїм «Я» постає інше «Я». І саме мистецтво навчає повазі до іншого, а значить, і підвищує нашу здатність до емпатії, вчить відчувати, розуміти та поважати емоції інших. Хоч ця любов і народжується з турботи та поваги до інших, не обмежуючись лише співчуттям, потребує активної дієвої допомоги іншій людині, що є виявом такої чесноти як щедрота. І тим самим дозволяє подолати власний егоїзм, виявивши найвищу людяність, жалість, співчуття як «правду» дієвої життєвої практики турботи не про себе, а про Іншого. З цією практикою пов'язаний і один із важливих принципів моральної концепції А.Мердок – практичне розуміння мудрості, яка повинна походити не від розуму, а від серця. В іншому випадку вона виявиться безмістовною і бездіяльною у своїй відірваності від реального життя.

Агентно-орієнтована етика чи моральний екземпляризм пов'язана іменами Л. Загзебські і М. Слота. Так, теорія морального екземпляризму американської вченої Лінди Загзебські ґрунтується на аристотелівській ідеї про евдемонію згідно з якою «основою моралі і смыслом життя є щастя, досягнення якого є вищим критерієм будь-якої доброчесності (чесноти) і рушійною силою моральних вчинків людини» [12; 124]. Основне поняття цієї теорії – моральний зразок (*moral exemplar*) з допомогою якого означається морально доброчесна людина. В свою чергу, поняття чесноти в екземпляризмі визначається через референцію до конкретних людей. Тобто, остенсивним шляхом, через безпосереднє посилення на зразки, а не через набір правил чи визначень. Л.Загзебські і вважає заслугою своєї теорії саме те, що якості, які роблять людину доброчинною, визначаються не апіорі, не з допомогою складних абстрактних формулювань і правил, а апостеріорі, з емпіричного досвіду, що здобувається шляхом спостереження за взірцями. Морально доброчинною, зразковою і екземплярною вважається поведінка суб'єкта (доброчинного агента), що мотивована чеснотами емпатії, доброти, співпереживання, милосердя, співчуття, справедливості та ін. як рисами характеру. Такою «парадигмально» хорошою людиною зачаровуються інші люди, оскільки вона пробуджує в них емоцію захоплення (*admirable*). Л.Загзебські розглядає останню як когнітивне та афективне сприйняття подібної моральної досконалості людини. Вона пише, що на протигагу розробці абстрактних понять, настанов і правил для її визначення використовуються практики, відомі ще з давніх часів «саме в практиці ідентифікації *moral exemplar* і в тому типі досвіду, якому багато хто з нас довіряє, досвіді захоплення, сформованому наративами, які є складовою культурної традиції [24; 52].

У розпізнаванні взірців, як гідних захоплення людей, перевага надається не «визначенням»

(definition), а «опису» (depiction), наративам, моральним судженням, життєписам (наприклад, Конфуція, Будди, Ісуса Христа та ін.), з посиланням на їх чесноти (мудрість, справедливість, тощо) чи благородні дії. Подібні наративи, зосереджуючись на окремих людях, мають вирішальне значення для морального виховання, оскільки культивують захоплення *moral exemplar*, пробуджують потребу його наслідування.

Попри внесок Е. Ескомб, Ф.Фут та А.Мердок у формування сучасної етики чеснот, вона асоціюється насамперед з ім'ям американського філософа, А. Макінтайра, предметом аналізу якого змістовне осмислення сутності поняття доброчесність/чеснота (*aretē*), його еволюція, починаючи з архаїчної Давньої Греції, зображеному у героїчному епосі «Іліади» та «Одіссеї» Гомера, завершуючи Ніцше, який вважав себе спадкоємцем аристократичного етосу саме гомерівських поем. При цьому вчений, як і Е. Ескомб, особливого значення надає моральній традиції, інтелектуальним ядром якої постала класична концепція доброчинності, представлена Аристотелем переважно в «Нікомаховій етиці». «Найважливішою для ідентичності європейської моральної культури – пише український філософ В. Малахов, – Е. Макінтайр вважає традицію чеснот, що виникла в процесі становлення давньогрецького поліса, знайшла теоретичне втілення в етичних і політичних творах Аристотеля» [5; 92]. А. Макінтайр стверджує, що ця традиція була практично анігільована в контексті становлення модерного суспільства. А в межах ідеологічної доктрини Просвітництва як онтологічної основи модернізації та її практичної реалізації відбувається світоглядне переосмислення етичної проблематики і формулювання нових раціональних і секулярних засад. І, починаючи з XVIII століття моральна теорія І. Канта як «етика обов'язку», деонтологія стала вважатися визначальною. О. Бродецький зауважує, що «тут обґрунтуванню моралі було надано більш виявленого раціонального характеру і відповідало загальній настанові епохи на першість розуму в усіх життєвих проявах людини» [2].

А. Макінтайр, як і Е. Ескомб вважає, що європейська етична традиція завжди ґрунтувалася на етиці чеснот Аристотеля, але починаючи з XVIII століття моральна теорія І. Канта як «етика обов'язку» стала вважатися визначальною. Однак ното *economus* капіталістичного суспільства не особливо орієнтувався на культивування власних чеснот, що починає суттєво підважувати засади кантіанської етичної традиції як етики належного. А в першій половині XX ст. Перша і Друга світові війни, засвідчили практичну неможливість її реалізації в досяжній перспективі. А.Макінтайр доводить, що в др. пол. XX ст., вона поступово втрачає своє значення і тим самим обумовлює повернення (з поправкою на сучасність і на нові теоретико-методологічні засади) до етики доброчесності Аристотеля як етики суцього, а не належного.

Висновки. Особливості аретичного повороту полягають у зміні ракурсів наукового дослідження, відмові від методологічних підходів і пояснювальних моделей логічного позитивізму, що забезпечило плідне підґрунтя для появи нової оптики розгляду традиційної тематики і постановки нових проблем та методів і принципів їх дослідження.

Нестандартне бачення нової реальності дозволило створити альтернативне, домінуючому на той час, уявленню про людину, її місце у світі, обумовило необхідність дослідження фундаментальних цінностей, які визначають характер людини, її чесноти і мотиви поведінки, у новому моральному дискурсі, сформованому в межах етики чеснот.

Евристичний потенціал аретичного повороту виявився у критичній рефлексії етичної концепції Аристотеля і створенні підґрунтя для становлення сучасної етики чеснот (*virtue ethics*), експліцитну концептуалізацію якої започаткували Е. Енскомб, Ф. Фут, А. Мердок, а продовжив А. Макінтайр.

Перспектива подальших досліджень. Звернення фундаторів аретичного повороту до Аристотеля та Фоми Аквінського, які були найбільш значимими представниками теорії природного права, спричинило трансформацію у його дискурсі філософії права й формуванням юриспруденції чеснот (*virtue jurisprudence*). Моральний екземпляризм видається перспективним та новим підходом щодо використання *moral exemplar*, як прикладу для наслідування і тим самим стати основою інноваційних моделей освіти, виховання та культурних практик.

Примітки

¹ В українській мові відсутній усталений переклад *aretē* – давньогрецького складного і багатозначного терміну.

² Особливості втілення філософських ідей у художній творчості А. Мердок достатньо ґрунтовно і на якісному рівні представлено у вітчизняному літературознавстві, де з'явився навіть термін «мердокознавство», див. узагальнюючу статтю Міронова Н., Рецепція творчості А. Мердок в українському літературознавстві. *Наук. вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер.: Філологія.* 2023 № 60, т. 2. С. 116–123.

Список використаної літератури

1. Ахутін А. Війна і інтелект. Київ, Дух і літера, 2023. 152 с.
2. Бродецький О. Антропологічно-ціннісні засади гуманістичного потенціалу релігійної етики: дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.09. Київ, 2017. 404 с.
3. Бродецька Ю. Ю. Етика співбуття: екзистенційно-онтологічні основи людського життя. Дніпро, 2021. 271 с.
4. Лаврівський В. Наукові розвідки етичної проблематики у сучасній світовій філософській думці. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica». 2025. № 23 (100). P. 53–58.
5. Макінтайр Е. За чеснотою. *Дух і літера*. 2001. № 7–8. С. 92–110. URL: ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22ad653e-d9e2-419e-bb2f-92e47e6b6cf8/content (дата звернення: 09.09.2025).
6. Макінтайр Е. Після чесноти: дослідження з теорії моралі / пер. з англ. за наук. ред. В. Малахова. Київ : Дух і літера, 2002. 436 с.
7. Мануйло Ю. Є. Проблеми етики чеснот: Розгляд етичної теорії А. Макінтайра. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 47. С. 51–56.
8. Міронова Н. М., Рецепція творчості Айріс Мердок в українському літературознавстві. *Наук. вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту*. Сер.: Філологія. 2023 № 60, т. 2. С. 116–123.
9. Петренко М. О. Сучасні морально-етичні виклики: соціокультурні засади та філософські дискурси. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 33. С. 44–49.
10. Скляр А.В. Феномен причетності як складова стану евідемонії у філософії стоїцизму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 32. С. 107–113.
11. Смолій В.А., Ясь О.В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. 2022. № 6. С. 3–15.
12. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
13. Шрамко В. Аналітична нормативна етика і тенденції її розвитку. *Актуальні проблеми духовності*: зб. наук. пр. / ред.: Я.В. Шрамко. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. Вип. 23. С. 9–31.
14. Яннарас Х. Свобода етосу / пер. з англ. В. Верлока. Київ : Дух і Літера, 2003. 268 с.
15. Anscombe G. E. M. Modern Moral Philosophy. *Philosophy*. 1958. Vol. 33, № 124. P. 1–19.
16. Antonaccio M. Picturing the Human: The Moral Thought of Iris Murdoch. Oxford University Press. 2000. 244 p.
17. Bachmann-Medick D. Cultural Turns. New Orientations in the Study of Culture. Berlin, Boston: de Gruyter, 2016. URL: <https://www.fabula.org/actualites/73194/bachmann-medick-cultural-turns.html>
18. Mac Cumhaill C., Wiseman R. Metaphysical Animals. How Four Women Brought Philosophy Back to Life. London, 2022. 416 P.
19. Murdoch I. Acastos: Two Platonic Dialogues – Art And Eros, a Dialogue About Art; Above the Gods, a Dialogue About Religion. New York : Viking Press. 1987. 144 p.
20. Murdoch I. The Sovereignty of Good. L. - N. Y., 2003. 105 p.
21. Rorty R. The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method / [ed. by Richard Rorty]. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 416 p.
22. The Sovereignty of Good. London : Routledge and Kegan Paul, 1970. 103 p.
23. The Sublime and the Good. Chicago Review, 1959. № 13. P. 42–55.
24. Zagzebski L. Exemplarist Virtue Theory. *Metaphilosophy*. 2010. Vol. 41, № 1-2. January. P. 41–57.

References

1. Akhutin A. Viina i intelekt. Kyiv, Dukh i litera, 2023. 152 s.
2. Brodetskyi O. Antropolohichno-tsinnisni zasady humanistichnoho potentsialu relihiinoi etyky: dys. ... d-ra filos. nauk : 09.00.09. Kyiv, 2017. 404 s.
3. Brodetska Yu. Yu. Etyka spivbuttia: ekzystentsiino-ontolohichni osnovy liudskoho zhyttia. Dnipro, 2021. 271 s.
4. Lavrivskyi V. Naukovi rozvidky etychnoi problematyky u suchasni svitovii filosofskii dumtsi. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica». 2025. № 23 (100). P. 53–58.
5. Makintair E. Za chesnotoiu. Dukh i litera. 2001. № 7–8. S. 92–110. URL: ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22ad653e-d9e2-419e-bb2f-92e47e6b6cf8/content (data zvernennia: 09.09.2025).
6. Makintair E. Pislia chesnoty: doslidzhennia z teorii morali / per. z anhl. za nauk. red. V. Malakhova. Kyiv : Dukh i litera, 2002. 436 s.
7. Manuilo Yu. Ye. Problemy etyky chesnot: Rozghliad etychnoi teorii A. Makintaira. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. 2024. № 47. S. 51–56.
8. Mironova N. M., Retseptsiia tvorchosti Airis Merdok v ukrainskomu literaturoznavstvi. Nauk. visnyk Mizhnar. humanit. un-tu. Ser.: Filolohiia. 2023 № 60, t. 2. S. 116–123.
9. Petrenko M. O. Suchasni moralno-etychni vyklyky: sotsiokulturni zasady ta filosofski dyskursy. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. 2021. № 33. S. 44–49.
10. Skliar A.V. Fenomen prychetnosti yak skladova stanu evdemonii u filosofii stoitsyzmu. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. 2021. № 32. S. 107–113.

11. Smolii V.A., Yas O.V. Suchasna rosiisko-ukrainska viina u svitli postkolonializmu. Visnyk NAN Ukrainy. 2022. № 6. S. 3–15.
12. Toftul M. H. Suchasnyi slovnyk z etyky : slovnyk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. 416 s.
13. Shramko V. Analitychna normatyvna etyka i tendentsii yii rozvytku. Aktualni problemy dukhovnosti: zb. nauk. pr. / red.: Ya.V. Shramko. Kryvyi Rih : KDPU, 2022. Vyp. 23. S. 9–31.
14. Iannaras Kh. Svoboda etosu / per. z anhl. V. Verloka. Kyiv : Dukh i Litera, 2003. 268 s.
15. Anscombe G. E. M. Modern Moral Philosophy. Philosophy. 1958. Vol. 33, № 124. P. 1–19.
16. Antonaccio M. Picturing the Human: The Moral Thought of Iris Murdoch. Oxford University Press. 2000. 244 r.
17. Bachmann-Medick D. Cultural Turns. New Orientations in the Study of Culture. Berlin, Boston: de Gruyter, 2016. URL: <https://www.fabula.org/actualites/73194/bachmann-medick-cultural-turns.html>
18. Mac Cumhaill S., Wiseman R. Metaphysical Animals. How Four Women Brought Philosophy Back to Life. London, 2022. 416 R.
19. Murdoch I. Acastos: Two Platonic Dialogues – Art And Eros, a Dialogue About Art; Above the Gods, a Dialogue About Religion. New York : Viking Press. 1987. 144 r.
20. Murdoch I. The Sovereignty of Good. L. - N. Y., 2003. 105 p.
21. Rorty R. The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method / [ed. by Richard Rorty]. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 416 r.
22. The Sovereignty of Good. London : Routledge and Kegan Paul, 1970. 103 r.
23. The Sublime and the Good. Chicago Review, 1959. № 13. R. 42–55.
24. Zagzebski L. Exemplarist Virtue Theory. Metaphilosophy. 2010. Vol. 41, № 1-2. January. R. 41–57.

Копієвська Ольга, є представником редакційної колегії збірника, тому вона не брала участі у рецензуванні та прийнятті рішення щодо публікації цієї статті.

Авторка заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Kopiyevska Olga is a representative of the editorial board of the collection, therefore she did not participate in the review and decision-making regarding the publication of this article.

The author declares no conflict of interest.

UDC 008:17.023.34:001.8

THE HEURISTIC POTENTIAL OF THE ARETAIC TURN

Olha KOPIIEVSKA – Doctor of Science in Cultural studies, professor, professor of the Department of Performing Arts and Culture, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv

Purpose of Article. The purposes of the article are to analyse the peculiarities of the aretaic turn, to reveal its heuristic potential in the context of new scientific directions forming.

Research methodology. The principles of analysis, systematisation and generalisation have allowed us to reveal the essence, characteristic features and heuristic potential of the aretaic turn, while the semantic and linguistic analysis has ensured the clarification of the conceptual and categorical apparatus of contemporary virtue ethics. The retrospective and comparative analyses have given an opportunity to clarify the continuity and interrelationships among different types of moral discourses.

Results. The aretaic turn's peculiarities consist in changing the scientific research perspectives, rejecting methodological approaches and explanatory models of logical positivism, which provided the basis for the emergence of a new visions on traditional issues and the formulation of new problems and methods, as well as principles for their study. An unconventional vision of the new reality has made it possible to create an alternative one to the then-dominant view of man and his place in the world, and necessitated the study of fundamental values that determine human nature, virtues, and motives for behaviour in a new moral discourse, formed within the framework of virtue ethics.

Research Novelty. For the first time in domestic humanities, the phenomenon of the aretaic turn is comprehended, its characteristic features and heuristic potential in terms of the new scientific directions formation are highlighted.

Practical Significance. The founders of the aretaic turn considered Aristotle and Thomas Aquinas as significant representatives of natural law theory in history, which led to the transformation of the philosophy of law and the formation of virtue jurisprudence. Moral exemplarism seems to be a promising and new approach to be used as an example to follow. Thus it becomes the basis for innovative models of education, upbringing, and cultural practices.

Key words: aretaic turn, heuristic potential, virtue ethics, moral exemplarism.

Стаття отримана 11.09.2025

Стаття прийнята 12.10.2025

Стаття опублікована 22.12.2025